

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבויעי

פרשת שלח לך, תש"ע
מספר 864מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ונהי בעינינו כחגבים"

למה בחרו המרגלים בדימוי של חגבים ?
 "חגב" הוא שם נרדף לארבה, על פי דה"ב (ז:יג): "וְהָיָה אֲצִנָּה עַל-חֶגֶב לְאָכֹל הָאָרֶץ". החגבים מתרבים מזמן לזמן במידה עצומה ויוצרים להקות נודדות גדולות שפולשות לאזורים הרחוקים ממקום מושבן, ובמשך נדודיהן הן גורמות נזק מרובה למשק החקלאי ועלולות להשמיד יכולים שלמים עד כדי חיסול מוחלט של הצמחייה.¹

- חמש נקודות מאפיינות את התנהגות החגבים, וניתן להשוות אליהן את התנהגותם של בני ישראל:
- התנפלות אגרסיבית על ארץ שלא שייכת להם.
 - ההכרח בנדידה לארץ אחרת אחרי חיסול הצמחייה.
 - נדידתם עשויה להיתפס כתופעת טבע.
 - לא ניתן לחסל נחיל חגבים באמצעים פרימיטיביים.
 - אין מלך לחגבים.

א. ההתנפלות

התנפלות הארבה מתוארת בספר יואל כהתקפה של צבא האויב: "יְתֵר הַגָּזֵם אֶכֶל הָאָרֶבָה... כִּי-גוֹי עָלָה עַל-אֶרֶץ עֲצוּם וְאֵין מִסְפָּר... שֶׁם גִּפְנֵי לְשִׁמָּה" (א:ד-ז). משמעות ההתנפלות האגרסיבית היא שכביכול אין הצדקה מוסרית או משפטית לחגבים להתנפל על ארץ זרה, ובהקבלה – אין לעם ישראל הצדקה לכבוש (לזלול) ארץ זבת חלב ודבש.

גם בלק בן צפור מדמה את עם ישראל לארבה. לאחר 40 שנות נדודים אומר בלק: "הֲיָה עִם יָצָא מִמִּצְרַיִם הֲיָה כֶסֶה אֶת-עֵיַן הָאָרֶץ" (כב:ה), כמו שכתוב במכת הארבה במצרים: "וַיִּכַּס אֶת-עֵיַן כָּל-הָאָרֶץ" (שמ' יב:טו). לדעתו, הפתרון הוא "וַאֲנִי שָׁנֹנוּ מִן-הָאָרֶץ" (כב:ו), וכוונתו, לפי אור החיים (פרשת בלק סעיף י"א): "נתכוון לגרשו מן הארץ הידועה אשר נתן ה' להם, כי כשיכניעו ייראו מעלות אל הארץ". לפי בלק נפחיד אותו, נכה בו ונגרשו כמו שמגרשים ארבה, ולא ניתן לעם ישראל להתחבר לארץ ישראל. הצלע השלישית של עם ישראל ותורת ישראל – ארץ ישראל, תנותק ממנו ואז הוא ייפול.

ב. ההכרח בנדידה

ילקוט מעם לועז מסביר את דברי המרגלים:

לא תהיה לנו שום טובה מזה שנכבשנה, שכן אוריה משכלת והיא ארץ אוכלת יושביה וכ"כ רע האוויר שם שאפילו יושביה שכבר רגילים לאווירה מורעלים ומתים. אנו שאין אנו רגילים לאוויר הזה בודאי יהרוג אותנו בכניסתנו (תשכ"ח, דף קס"ה).

המרגלים הגזימו לספר בגנות הארץ: "שם ראינו אנשי מדות" וכן "ראינו את הנפילים בני ענק" אשר מעניקים חמה בקומתן (רש"י). הגזמה זו שירתה אף היא את טענת המרגלים. שכן, לאנשים אלה האוויר אינו מזיק כל-כך בשל גובהם הרב, כיוון שבמרומים האוויר זך וצלול. אבל אנחנו הנמוכים, שהיינו בעיניהם כחגבים המחסלים את הצמחייה ופוגעים באקלים, לנו בוודאי יזיק האוויר המעופש. אולי נוכל לחיות בארץ תקופה קצרה ואחר כך לעוף ממנה כחגבים למקום שבו האוויר צלול.

¹ ראו ערך "ארבה", האנציקלופדיה העברית כרך ה תשכ"ו, עמ' 620.

ג. תופעת טבע

העמים רואים בנדידת החגבים תופעת טבע רגילה, אך לא כן עם ישראל. אנו מוזהרים לא לראות אותה כך, אלא זאת צרה שיש לזעוק עליה. "על אלה מהם מתריעין בכל מקום... על הארבה ועל החסיל... מתריעין עליה שהיא מכה מהלכת" (תענית פ"ג מ"ה). וכותב הרמב"ם (הלכות תעניות פ"א):

מצות עשה מן התורה לזעוק... על כל צרה... כגון ארבה... אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה כמנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקריה... הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי.

המרגלים טענו ששמעו מהנפילים "אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים" (רש"י עפ"י סוטה לה ע"א), כלומר תופעת טבע, מקרה, דרך העולם, ולפיכך אין לשים לב אליהם ולפחד מהם. וכפי שנוהגים בחגבים יגיבו כלפי עם ישראל כאשר יפלוש לארץ, ויכו ויגרשו אותם כמו שמכים ומגרשים חגבים. אך כנגד טענה זו טענו יהושע וכלב: "פי לחמנו הם סר צלם מעליהם" (יד:ט).

ד. חיסול חגבים

מאז ומעולם מתקשה האנושות להבריח ולגרש נחיל ארבה המתנפל על ארץ כלשהי. ר' א"מ לונץ מספר על הארבה שהגיע לארץ ישראל:²

בירח ניסן תרע"ה עלה ארבה כבד ויכס את עין הארץ ומיד גזרו הבר"צ תענית ציבור. הממשלה אחזה מיד בבואו בכל האמצעים האפשריים להלחם אתו. אך עם הארבה אי אפשר היה ללחום כי רב ועצום היה מאוד.

איך יוכלו הענקים לחסל את בני ישראל המדומים לחגבים?

עפ"י הגמרא (ברכות נד ע"ב), המרגלים "שמעי דקאמרי קחזינן אינשי דדמו לקמצי באילני" (היו שומעים שאמרו רואים אנו אנשים הדומים לקמצי באילנות [סוטה לה ע"א]); "אבן שביקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל... ואיתי הקב"ה עליה קמצי ונקבוה ונחית בצואריה" (והביא הקב"ה עליו נמלים [לפי רש"י] וניקבו את האבן ונפלה על צווארו).

"קמצי" – מתורגם לחגבים או לנמלים. על פי רש"י, עבור ענק כעוג מלך הבשן ובעיני הענקים הנפילים, הקמצי הם נמלים: "לאו דווקא כחגבים אלא קטנים ביותר" (חזקוני); "כחגבים או פחות מזה ובשביל זה לא קמו עלינו כי לא החשיבו אותנו ויבו בעיניהם להרע לנו" (ספורנו). לדעת המרגלים, גם אם נבוא עליהם כנחיל חגבים, עבור הענקים אנו נמלים, ויוכלו לחסל אותנו בקלות וללא מאמץ מיוחד: "לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו".

ה. אין מלך לחגבים

אופיו של הארבה שאין לו מלך: "מַלְךְ אֵין לְאַרְבֵּה נִיצָא חֲצִץ כְּלוּ" (משלי ל:כג); "הארבה אין לו מלך שיעמיד בהסכמה אחת" (רלב"ג); "מלך אין לארבה להנהיגם יחד באסיפה אחת כדרך המלך" (מצודת דוד). אין זה נכון כי "ה' אֶתְנוּ אֶל-תִּירָאִם" (יד:ט). אנו דומים לחגבים שאין להם מלך ונצטרך להילחם בענקים, והמלך - מלכו של עולם - לא אתנו.

המרגלים השיגו א"כ בדימוי הזה כמה מטרות, אך עוד מאפיין יש לארבה ומשמעותו הפוכה: על הפסוק "וְלִמְעַן תִּסְפְּרֵן בְּאָזְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִבְנֶה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִפְּרָשִׁים: מַה תִּסְפְּרֵן לְפִי מְדַרְשׁ רַבָּה, זוהי מכת ארבה, כפי שנאמר "עליה לבניכם תספרו" (יואל א:ג), וכלי יקר מפרט:

במכת הארבה נשאר רושם לדורות גם לאחר הסרת המכה, כי ברוב הימים ימצאו הדורות דבר חידוש ויראו כי יבוא הארבה ולא יאכל כלום מכל יבול מצרים. אז ודאי ישאלו הבנים על נס זה מדוע אינה אוכלת מיבול מצרים כי אם מיבול ארץ-ישראל ועל כורחך תצטרך להשיב לו סיפור כל הקורות בארץ מצרים.

הארבה הוא המזרז את עם ישראל לספר לבניו ולנכדיו על המופתים אשר עשה הקב"ה בארץ מצרים ולספר – שלא כמרגלים ובלק – "כי הראה לו הקב"ה כי הארץ מיוחדת להם... ולכל גרגורי עפר מארץ ישראל מיוחדים נפשות פרטיות מישראל" (שפת אמת, בלק, תרמ"ח).

לכל יהודי יש המקום המיוחד לו, גרגר העפר שלו, המתאים לו בארץ ישראל, ואי אפשר לנתק בין הגרגרים הללו לנפשות המתאימות להם.

שמואל לובושיץ

רמת גן

² דעת מקרא, יואל פרק ב' הערה 59 (עמ' טז).